

Реформи митрополита Рутського та їх рецепція у Мукачівській єпархії: від прийняття унійної ідеї до створення василіянської провінції

24 IV 1646 р. в римо-католицькій каплиці ужгородського замку Другетів за сприяння удови Яна Х Другета Анни 82 священників Мукачівської єпархії підписали акт єдності з католицькою Церквою через підпорядкування ягерському римо-католицькому єпископу Юрію Якушичу – рідному брату Анни Другет. Підписи під документом свідчать, що це були душпастирі західної частини сучасної Закарпатської області України і сучасних Пряшівського та Кошицького країв Словаччини. Тобто, йдеться про духовенство переважно з маєтностей тих же Другетів¹. Акт 24 квітня можна розглядати як результат релігійної політики цієї родини, представники якої самі на межі XVI–XVII ст. повернулися до католицизму з кальвінізму². Властиво, Другети спершу хотіли і вірних перевести до латинського обряду, але населення – вірні східного обряду – не прийняло масово місіонерів Товариства Ісуса. Водночас успішною була діяльність двох василіян в Ужгороді: Партенія Петровича та Гавриїла Козовицького³.

Василіянська акція, спрямована на з'єдинення Мукачівської єпархії з Апостольським престолом у Римі, мала самостійний характер і спрямування, дещо відмінне від спрямування акції латинського духовенства та єпархії. Якщо останні тяжіли до інкорпорації вірних східного обряду в римо-

¹ P. Zubko, *O dokumente Užhorodskej únie z 24. Aprila 1646*, „Slavica Slovaca” 2016, 51, cz. 1, s. 6; пор. повідомлення ягерського єпископа папі римському з описом цих подій у Державний архів Закарпатської області (dalej cyt.: ДАЗО), f. 64, op. 5, sp. 22.

² О. Ферков, *Витоки вищої освіти на Закарпатті*, „Тисячоліття–Millennia: Науковий щорічний” 2014, вип. 1, s. 107–108.

³ М. Лацко, *Ужгородська унія (1646)* [w:] Вільгельм де Фріс, *Рим і Патріярхати Сходу*, Львів 2015, s. 123. Часто прізвище Kosovicki подають як «Косовицький», що суперечить граматиці латинської мови: у середині слова між двома голосними літера «s» передає звук «з». Це враховували, між іншим, упорядники збірника документів *Acta S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ukrainae et Bielarusjae spectantia*, coll. P. A.G. Welykyj OSBM, т. 1: 1622–1667, Romae 1953, s. 354.

католицьку Церкву через їх підпорядкування, то перші – до збереження своєї ідентичності та давньої єпархії.

Після того, як у 1646 р. згадані священники в Ужгороді (трохи більше 10% від тодішньої кількості душпастирів Мукачівської єпархії) фактично перейшли до складу Ягерської дієцезії, розгорілося протистояння між частиною римо-католиків і з'єдиненими східними щодо того, чи Мукачівська єпархія взагалі існує. Ягерські єпископи почали позиціонувати мукачівських єпископів як своїх обрядових вікаріїв, хоча Апостольська столиця призначала їх Апостольськими вікаріями⁴. Позицію Ягеру іноді пояснюють постановами 4 Латеранського собору 1215 р. про те, що в межах одного міста чи єпархії має діяти один єпископ⁵. Та водночас примітно, що ці постанови не заважали існуванню паралельних єпархій на Русі. Більше того, примас Угорщини архієпископ Юрій Ліппаї на сумніви Риму щодо статусу Мукачівської єпархії на початку 1650-х рр. цілком виважено і раціонально відповів, що Апостольський престол має звичай без зайвих зволікань визнавати досі нез'єдинені єпархії, якщо тільки вони приймають унію⁶. Зрештою, у випадку Ягеру та Мукачева і історично, і де-факто йшлося не про одну єпархію, а дві незалежні. Глибоке переконання місцевого східного духовенства у тому, що Мукачівська єпархія існує і має право на існування, засвідчив документ від 15 I 1652 р., створений для папи Інокентія X з нагоди обрання та встановлення мукачівським єпископом згаданого уже Партенія Петровича. Згідно з цим джерелом, духовенство єпархії обстоювало права на:

1. збереження візантійсько-слов'янського обряду і богослужбових традицій;
2. збереження права вибору єпископа духовенством та його подальше затвердження Апостольським Престолом;
3. зрівняння унійного духовенства з латинським⁷.

Очевидною у цьому випадку є аналогія з Артикулами Берестейської унії⁸, які затвердив Святий престол. Проте складне питання долі Мукачівської єпархії було вирішене щойно 19 IX 1771 р., коли папа Климент XIV канонічно утворив її буллою *Eximie Regalium Principium*. До того часу і єпархія, і василіяни змушені були пройти через складний період

⁴ Розгляд питання див, напр. у: І. Дулишкович, *Историческія черты угро-русскихъ*, зош. III, Унгварь 1877, s. 25–33; А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. 1: *Єпархічне оформлення*, Рим 1957, s. 45–71; А.В. Пекар, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. 2: *Внутрішня історія*, Рим–Львів 1997, s. 136–137, 233–234; Ш. Фельдвари, *Культурные памятники закарпатских греко-католических русинов в г. Эгер [w:] Ужгородській унії – 350 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій, Ужгород, квітень 1996*, Ужгород 1997, s. 79–80.

⁵ P. Zubko, dz. cyt., s. 6–7.

⁶ М. Лацко, dz. cyt., s. 126.

⁷ Там же, s. 124.

⁸ Пор. *Основні документи Берестейської унії*, Львів 1996, s. 54–61.

викликів і поневірянь. У світлі описаного протистояння розбіжності між документами 1646 і 1652 років стають зрозумілими, як і те, що різні дослідники Ужгородської унії подавали її під різними роками: 1646, 1648, 1649 чи 1652⁹. Та Ужгородська унія не була одномоментним актом чи результатом прагнень виключно духовенства єпархії або виключно зовнішніх стимулів – з боку латинської єпархії чи шляхти.

Тісний зв'язок ключового у краї Мукачівського монастиря з мукачівськими єпископами, котрих упродовж віків постійно обирали з його ченців і котрі були водночас його архимандритами, спричинив певне затінення історії монашої спільноти єпархіяльною історією з відповідними наслідками для висвітлення питання в історіографії. Особливо це стосується періоду від прийняття з'єдинення у 1646–1652 рр. до створення централізованої василіянської провінції у 1733 р. А поміж тим, аналіз джерел засвідчує, що мукачівська обитель та її монахи були промоторами як єдності Церкви, так і єдності, гуртування, народу. І сприяло цьому внутрішнє прийняття єрархами та монашеством церковних реформ київського митрополита Велямина Рутського.

Отож, мукачівський єпископ Петроній, прогнаний улітку 1600 р. з катедри румунським воєводою Михайлом II Хоробрим, та його супутник у вигнанні Іван Григорович на власному досвіді переконалися у плідності унійної ідеї, живучи в Київській митрополії. Сприяла поширенню відомостей про реформи і мобільність чернецтва: наприкінці 1615 р. Йосиф Велямин Рутський пристарався у Римі про чотири місця для своїх монахів у Грецькій Колегії св. Атанасія¹⁰. Шлях до Риму, Відня та інших центрів освіти з Русі пролягав попри Краснобрідський монастир на території Мукачівської єпархії, розташований біля Лупківського перевалу. Не дивно, тож, що ця обитель стала однією з перших, де прижилися ідеї єдності Церкви, та ще й з огляду на старання однодумця митрополита Велямина Рутського – перемиського єпископа Атанасія Крупецького (1610–1562). Згаданий владика уже у 1613–1614 рр. розгорнув активну унійну діяльність у Красному Броді та околицях за сприяння Юрія III Другета¹¹. Він схилив до справи єдності Церкви 50 священників

⁹ M. Lacko, *The Union of Užhorod*, Cleveland–Rome 1976, s. 101–102.

¹⁰ П.В. Підручний, *Василіянський чин від берестейського з'єднання (1596) до 1743 року* [w:] *Нарис історії Василіянського Чину святого Йосафата*, Рим 1992, s. 115.

¹¹ Другети мали тісний зв'язок із Перемиською землею. Мати Юрія III Єфрозина по смерті свого першого чоловіка Юрія II Другета і другого чоловіка – Христофора де Тіфенбаха вийшла заміж за сяноцького старосту Стефана Яна Мнішека, брата Марини Мнішек і сина сандомирського воєводи Єжи Мнішека. Другети позичили значні суми Єжи Мнішеку на його московські плани – намагання посадити на престол Лжедмитрія і Марину Мнішек. По смерті сандомирського воєводи його сини-спадкоємці розплатилися тим, що

з околиць і планував проголосити з'єдинення на свято Сходження Святого Духа 1614 р., коли до монастиря щорічно традиційно збираються тисячі паломників. Але противники унії завадили цьому і сам владика мало не постраждав під час нападу на нього¹².

У 1623 р. владика Петронія відновили в правах зусиллями митрополита Рутського через переговори шляхти з трансільванським князем Гавриїлом Бетленом. З ним та Іваном Тарасовичем до Мукачева перебрався галицький василіянин Василь Тарасович – у майбутньому мукачівський єпископ, який остаточно підготував ґрунт для з'єдинення і призначив своїм спадкоємцем на єпископстві Партенія Петровича. Владика Партеній став першим закарпатським монахом, який почав додавати біля свого імені ініціали «Ordinis S. Basilii M.» за традицією реформованих митрополитом Рутським ченців¹³. Але реформи, звісно, не обмежилися назвою – вони були глибокими. Головними рисами оновленого Чину було те, що¹⁴:

1. монастирі будуть об'єднані, зберігатимуть Загальні та Партикулярні правила, які уклав митрополит, як теж Конституції капітул;
2. на чолі Чину стоятиме митрополит;
3. Чином керуватиме протоархимандрит, який візитуватиме монастирі, а кожні 4 роки проходитиме генеральна капітула;
4. протоархимандриту будуть допомагати 4 консультори;
5. монастирями урядуватимуть ігумени, яких протоархимандрит призначатиме на 4 роки;
6. Генеральну капітулу буде скликати протоархимандрит;
7. Митрополитами будуть тільки ченці оновленого Чину.

віддали у заклад Другетам Ляшки Муровані (тепер Муроване Старосамбірського району Львівської області) і Хирів (тепер у тому ж районі) з довколишніми селами у Перемиській землі. Юрій III Другет – католик-конвертит – осів у Ляшках, з яких влаштував походи у Семигород та Угорщину проти Бетлена та Ракоці – кальвіністів. Магнат помер у Ляшках 21 VI 1620 р. від отруєння, а його спадкоємцем тут став син – Ян Х. Мнішеки повернули Ляшки щойно з 1638 р. – Див. W. Łoziński, *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*, t. 2: *Wojny prywatne*, Lwów 1904, s. 298–307.

¹² А.В. Пекар, dz. cyt., t. 1, s. 24–25. Ще наприкінці XIX ст. у трапезній Краснобродського монастиря висіла картина «доморощеннаго живописца», що зображала напад на єпископа Атанасія Крупецького – див. А. Кралицький, *Монастир Краснобродській „Листоць”* 1891, nr 9, s. 98. Вочевидь, це полотно було втрачене під час Першої світової війни, коли монастир зруйнували під час боїв між австро-угорською та російською арміями.

¹³ Г. Кинах, *Велямина Рутського Правла для монахів Ч. св. Василя В.*, „Записки Чина Св. Василя Великого” 1924, t. 1, s. 56.

¹⁴ *Протоколи перших шістьох василіяньських капітул 1617–1636 рр. староруською, польською, латинською та українською мовами* див. у П. Підручний, Б. П'єтнотко, *Василіяньські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік*, Рим–Львів 2017 (Analecta OSBM, series II, sectio I, vol. 55). Розгляд нижченаведених питань у постановах першої – Новгородовицької – капітули 1617 р. див. у вказаному виданні польською мовою на s. 55–61, українською мовою – на s. 97–104.

Показово, що мукачівський владика Партеній у літньому віці теж думав про об'єднання монастирів під керівництвом одного спільного генерального настоятеля. У липні 1663 р. він скликав у Гуменному збори василіян п'ятох обителів та резиденцій, де постановили відіслати делегацію до Риму з проханням про привілеї для з'єдиненого монашества та його об'єднання з італійськими василіянами із Гроттафerratа¹⁵.

Подеколи можна зустріти своєрідний акцент на тому, що василіяни Мукачівської єпархії не хотіли об'єднуватися з василіянами Польщі через дві причини: значну відстань і тертя між ними¹⁶. Утім, якщо проаналізувати цей факт детальніше, то стає очевидним, що ченці Мукачівської єпархії протиставлялися не галицьким ченцям (а саме їх часто називали польськими). Адже, по-перше, у Галичині у той час ще не було провінції або конгрегації василіян, тим більше з'єдинених. Перемиська єпархія була поділена на з'єдинену і нез'єдинену частини до 1691 р., а Львівська офіційно приступила до єдності зі Св. Престолом тільки у 1700 р. По-друге, згадка про значну відстань відсилає до віддаленого центру єдиної діючої тоді конгрегації Пресвятої Тройці у Вільнюсі: з Мукачева до Риму майже 1600 км, а до Вільнюса 1000 км, у той час як до Львова 230 км. По-третє, в якості делегата до Риму ходив настоятель Краснобрідського та Ясенівського монастирів галичанин о. Пахомій Баранович, який, повернувшись звідти, по смерті Партенія Петровича і не ставши єпископом, як його прагнув, повернувся до Галичини. І по-четверте, ті ж самі польські – галицькі (львівські і перемиські) – василіяни також домагалися для себе єдності з італійськими василіянами, прагнучи уникнути незручного для себе об'єднання зі старшою та краще організованою литовською конгрегацією Пресвятої Тройці. Відповідне твердження як контраргумент проти об'єднання Святотроїцької та Святопокровської провінцій вони піднімали навіть під час Дубненської капітули 1743 р.¹⁷ Отож, насправді у 1663–1664 рр. чернецтво Мукачівської єпархії засвідчувало ту ж позицію, що й галицькі співбрати.

Мукачівським владикою після Партенія Петровича став василіянин Йосиф Волошиновський, можливо, призначений покійним єпископом в якості свого наступника та, відповідно до місцевої традиції, обраний духовенством¹⁸. У всякому разі, василіяни Мукачівської єпархії вважали

¹⁵ M. Lacko, *The Union of Užhorod*, s. 182–183.

¹⁶ Там же, s. 183; J. V. Týmkovič, *Letopis Krásnobrodského monastera alebo kúsok zo slávnych dejín gréckokatolíkov na Slovensku*, Prešov 1995, s. 37–39, 101–104.

¹⁷ А. Пекар, *Доба занепаду Українського чернецтва [w:] Нарис історії Василіянського Чину*, s. 92.

¹⁸ В. Гаджега, *Й. Волошиновський, єп. мукачівський і І. Малаховський, єп. перемиський, як єп. Мукачівський*, „Записки ЧСВВ” 1932, т. 4, вип. 1–2, s. 165–166; А. В. Пекар, *Нариси*, т. 2, s. 29–30.

цього владику своїм. І навіть коли він тимчасово втратив повноваження перед 28 II 1671 р. та змушений був покинути Мукачівський монастир, то надалі перебував, зокрема, у Малому Березному¹⁹. Зрозуміло, що за тих умов не йшлося про відділення монастирів від мукачівського єпископства.

Василіянин-дослідник о. Гліб Кинах у 1920-х рр. віднайшов у бібліотеці Мукачівського монастиря два рукописні примірники «Правил» митрополита Рутського, переписані приблизно у середині XVIII ст., та опублікував їх. Він припускав, що початок побутування цих «Правил» у Мукачівській єпархії сягав 1670-х, коли перемиський самбірський та сяноцький єпископ Іван Малаховський – претендент на мукачівську катедру по відстороненні владики Волошиновського – просив василіян Речі Посполитої про допомогу в роботі з новіціят²⁰ для мукачівського монашества. Стараючись про призначення до Мукачева, владику Малаховський у серпні-вересні 1672 р. подав цісарю Леопольду I меморандум, в якому не тільки зобов'язувався заснувати новіціят, а й збудувати резиденцію для єпископа та його помічників у місці, «забезпеченому від схизматиків», поза Мукачівським монастирем²¹. Але він не отримав затвердження й управляти єпархією надалі продовжив владику Волошиновський.

Вести мову про поширення «Правил» митрополита Рутського у монастирях Мукачівської єпархії у більш ранні часи складно з огляду на брак джерел, зумовлений декількома причинами. Так, хоча у 1651 р. місцеві мукачівські ченці й вітали Партенія Петровича, та власники місцевих маєтків протестанти Ракоці виступили проти нього і сприяли нез'єдиненому єпископу Йоаннікію Зейканю. Улітку 1657 р. монастир, як і мукачівський замок та околиці, понищили війська на чолі з польським князем Єжи-Себастьяном Любомирським, які здійснили похід у відповідь на напад на Річ Посполиту князя Юрія II Ракоці – союзника Богдана Хмельницького. Насамкінець і владику Партеній Петрович зміг перебратися до Мукачева тільки у 1664 р., незадовго до своєї смерті.

Якщо узагальнено поглянути на взаємини єпископів і монашества Мукачівської єпархії XVII ст., то привертає увагу те, що мукачівські влади-

¹⁹ В. Гаджера, dz. cyt., s. 166, 168.

²⁰ Там же, s. 168. Також слід відзначити, що справу новіціяту митрополит Йосиф Велямин Рутський розглядав як кардинальну і характеризував у листі до кардинала Бургеція від 28 вересня 1617 р. наступним чином: „Першою моєю журбою було заснувати новіціят для виховання нових вступників Чину. Такого досі в цій формі, яка є в добре упорядкованих Чинах латинського обряду, у нас не було, але існував старий спосіб, а саме: новиків долучалося вихованню старших отців” – Див. *Epistolae Josephi Welamin Rutskyj Metropolitae Kioviensis Catholici (1613–1637)*, coll. P. T.T. Haluščynskij, P. A.G. Welykyj, Romae 1956, s. 31. Переклад див. у П.В. Підручний, dz. cyt., s. 115–116.

²¹ В. Гаджера, dz. cyt., s. 169; А. Нодінка, *A Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*, I köt. 1458–1715, Ungvár 1911, s. 244–245.

ки прагнули зберегти за собою архимандритство Чернечої Гори так само, як київські митрополити берегли за собою посаду протоархимандрита конгрегації Пресвятої Тройці. Відомими є, зокрема, відповідні старання митрополитів Антонія Селяви (червень 1642 р.) та Гавриїла Коляди (березень 1667 р.) – вони, докладали усіх зусиль, щоб бути обраними протоархимандридами. А коли досягали цього, то через особливі угоди з ченцями усе ж гарантували василіянам право після своєї смерті надалі вільно обирати протоархимандрита²². Осібно стоїть подібна угода митрополита Кипріяна Жоховського (серпень 1686 р.), що запевнила василіянам право кожні чотири роки збиратися на капітули, укладати Конституції та обирати протоархимандрита. Кипріян Жоховський першим у 1674 р. погодився на обрання протоархимандрита з простих ченців²³, але згодом опротестовував у Римі екземпцію василіян та заборону митрополиту чи єпископу бути обраним протоархимандритом Чину²⁴.

Етапними для чернецтва Мукачівської єпархії у плані усамостійнення в дусі реформ митрополита Рутського могли стати рішення владики Івана Малаховського, але до їх реалізації, як бачимо, не дійшло. Натомість згодом мукачівським єпископом став добрий знайомий київського митрополита Жоховського василіянин о. Йосиф Іван де Камеліс. Він навчався спільно з майбутнім главою київської Церкви у Грецькій папській колегії та вступив до руських василіян. Митрополит призначив де Камеліса прокуратором у 1676 р. і той займався у Римі захистом його позиції у василіянській справі.

Йосиф Іван де Камеліс став мукачівським єпископом, а вірніше, апостольським адміністратором, у 1689 р.²⁵ В обителі на Чернечій горі він застав невідрадну ситуацію: унаслідок антигабзбурзького повстання графа Емерика Текелія 1678–1685 рр. мукачівський монастир знову був розграбований. Владика застав обитель пустою, але не розчарувався. Передусім, він збудував біля монастиря будинок, в якому й оселився²⁶. Далі ієрарх добився від Ракоці повернення маєтностей²⁷ та призначив настоятелем спершу Методія Раковецького²⁸, а згодом – свого секретаря-василіянина о. Адріяна Козаковського (Косаковського) (1664–1695), випускника Грецької папської колегії, вихідця з Київської митрополії²⁹. Таким чином владика зберіг контроль над обителлю, що фактично не

²² П.В. Підручний, dz. cyt., s. 140–141, 149.

²³ Tamże, s. 151, 156.

²⁴ Tamże, s. 158.

²⁵ ДАЗО, f. 64, op. 5, spr. 40; А.В. Пекар, *Нариси*, t. 1, s. 198.

²⁶ А.В. Пекар, *Нариси*, t. 2, s. 53.

²⁷ Tamże, s. 61–62.

²⁸ Tamże, s. 53.

²⁹ Tenże, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, t. 3: *Монаше життя*, Ужгород 2014, s. 27.

дозволяло василіянам Мукачівської єпархії далі розвиватися у напрямку, заданому реформами митрополита Рутського. Проте згодом сталися події, які і в Мукачівській єпархії призвели до відділення владичої влади від архимандритської.

У 1703 р. князь Ференц (Франциск) II Ракоці підняв повстання проти цесаря і прогнав Йосифа де Камеліса, який помер 22 VIII 1706 р. у селі Руська Нова Весь біля Пряшева. Повстанці озграбували монастир. Генеральний вікарій та одностудець покійного владики о. Іван Годермарський, займенований цесарем 22 IX 1707 р. мукачівським владикою, не був визнаний Святим престолом з огляду на протистояння Габсбургів та пап у війні за іспанську спадщину. Новим єпископом щойно у 1716 р. став Геннадій Юрій Бізанцій, який до того був парохом у Каллово³⁰ – містечку, де у 1642–1643 рр. перебував владики Василь Тарасович, прогнаний Ракоці з Мукачева.

Ще коли у 1710 р. о. Годермарський обійняв Мукачівський монастир, то, згідно з його записками, застав на господарстві одну монастирську корову, яка по кількох днях здохла, й одного вола, та не застав ні одного монаха. Монастир був запущений, замешкували його світські люди³¹. Аби поліпшити стан господарства у монастирських селах Бобовище й Лавки та заохотити селян до газдування, настоятель у перші роки допомагав їм, видаючи зерно, а в 1714 р. звільнив на три роки нових поселенців у Лавках від податків³².

Для відбудови обителі на Чернечій Горі о. Годермарський, як подає о. Пекар, запросив трьох монахів із Лаврівського монастиря, в якому й сам постригся в ченці у 1713 р. і прийняв монаше ім'я Йосиф³³. Ця спільнота й відновила монаше життя на Чернечій Горі на основі «Правил» митрополита Рутського³⁴. Записник Йосифа Годермарського передає ці зміни таким чином:

Цього року запроваджено монаші звичаї Чину св. Патріарха Василя Великого. В трапезі читання. Кожного дня відбувається розважання, а ввечері читання Правил св. о. н. Василя. Також почали відправляти два рази на день (спільний) хор на дві сторони, так само як і в Лаврівському монастирі³⁵.

³⁰ ДАЗО, ф. 64, оп. 4, сп. 9, к. 1; J. Basilovits, *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, pro religiosis ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX factae, Cassoviae 1799*, ч. 2, s. 138.

³¹ Г. Кинах, *Населення сіл Лавок і Бобовиц на початку XVIII ст.*, „Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді” 1938, річник XIII–XIV, s. 166.

³² Там же, s. 166, 167.

³³ А. В. Пекар, *Нариси*, т. 3, s. 28, 98.

³⁴ Там же, s. 99.

³⁵ „Вісті з Чернечої Гори” 1936, 23, s. 1; А. Пекар, *Василіяньська провінція св. Миколая на Закарпатті [w:] Нарис історії Василіяньського Чину святого Йосафата*, s. 385; *tenže, Нариси*, т. 3, s. 99.

Владика Бізанцій та о. Годермарський, хоча й були опонентами, порозумілися. Згідно з грамотою єпископа, від 10 IV 1716 р. Йосиф Годермарський став генеральним вікарієм єпископа, а ще – архимандритом Черночої Гори³⁶; 13 V 1717 р. єпископу відступили половину монастирського дому, як теж половину монастирського городу³⁷. Тоді бачимо уже часткове усамоствійнення Чину. Наступною подією, що кардинально вплинула на долю василіян Мукачівської єпархії, став Замойський синод 26 VIII – 17 IX 1720 р. І в цьому випадку таки виявилось протистояння о. Годермарського своєму єпископу.

Геннадій Бізанцій прийняв єпископські свячення від київського митрополита Льва Кишки, а відтак отримав запрошення на важливий для київської Церкви Замойський синод. Оскільки Мукачівська єпархія була підпорядкована остригомським примасам як митрополитам, то владика звернувся до примаса Августина Керестелі (Christian August von Sachsen Zeist) за дозволом їхати до Замостя³⁸. І тут о. Годермарський, який «почувався ображеним, що не він, але Бізанцій став єпископом, тому постійно доносив на нього до ягерського єпископа», доповів останньому, що мукачівський владика «тайно порозумівся з київським митрополитом, що при його помочі він зможе звільнитися з залежності Ягеру»³⁹. У підсумку, єпископу не дозволили брати участь у синоді. Та вже незабаром у Ягері переконалися, що прийняті в Замості рішення тільки застосували до життя Церкви постанови Тридентського собору, а ще побачили, що їх апробував папа Венедикт XIII. Тож 11 – 12 III 1726 р. у Ягері скликали соборчик духовенства Мукачівської єпархії, на який владика Бізанцій відіслав того ж о. Годермарського. Там і вирішили застосувати постанови Замостя. Офіційно їх проголосили на синоді Мукачівської єпархії у Севлюші (Виноградіві) 3 II 1727 р.⁴⁰

Життя монашества безпосередньо стосувався 11 розділ рішень Замойського синоду. У ньому постановлено, що всі монастирі Володимирської, Луцької, Холмської, Львівської і Перемиської єпархій повинні через рік після синоду об'єднатися в єдину конгрегацію. У ній кожні чотири роки повинні відбуватися генеральні капітули з обранням протоархимандрита та інших урядників. Також Замойським синодом було структуровано

³⁶ ДАЗО, f. 64, op. 5, sp. 90; J. Basilovits, dz. cyt., ч. 2, s. 140–142; І. Дулишковичъ, dz. cyt., ч. III, s. 48–49; М. Лучкай, *Історія карпатських русинів церковна і світська (давня і нова аж по наш час)*, т. 3, Ужгород 2002, s. 173–174; А.В. Пекар, *Нариси*, т. 3, s. 99.

³⁷ J. Basilovits, dz. cyt., ч. 2, s. 147–148; М. Лучкай, dz. cyt., т. 3, s. 174.

³⁸ А.В. Пекар, *Нариси*, т. 2, s. 37.

³⁹ *Acta S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusje spectantia*, ed. P. A.G. Welykuj OSBM, vol. 3: 1710–1740, Romae 1954, s. 164–167; А.В. Пекар, *Нариси*, т. 2, s. 38.

⁴⁰ А.В. Пекар, *Нариси*, т. 2, s. 38.

норми монашої дисципліни, у тому числі клявзури, правила заснування монастирів (тільки з дозволу єпископів) і, зрештою, визначено, що чернечої професії ніхто не може скласти, якщо не відбув у монастирських мурах новіціят терміном рік і шість тижнів⁴¹.

Очевидно, що ці розпорядження спонукали монашество до рефлексії про свій стан та напрямки подальшого розвитку. І хоча після смерті Йосифа Годермарського 16 II 1729 р. мукачівські ченці обрали архимандритом саме владику Бізанція, обидві сторони уже 22 лютого того ж року уклали угоду, що мала захистити права василіян⁴². Документ полагав чотири ключові моменти, а саме те, що Геннадій Бізанцій:

1. урядуватиме монастирем не як єпископ, а як постійний настоятель та очільник ЧСВВ (Titulo & Nomine Regularis Prælati & Superioris Ordinis S. Basilii Magni);
2. буде намагатися повернути усе монастирське рухоме і нерухоме майно, захоплене сторонніми людьми;
3. нікого не прийматиме до монастиря і не переміщуватиме ченців між монастирями без погодження зі старшими монахами обителі;
4. а) здасть інвентар монастирських речей, що при ньому перебувають і б) щоби по його смерті монахи могли вільно обрати собі настоятеля.

Ця угода між мукачівським єпископом та монахами чітко вкладається в низку згаданих вище угод між василіянами Конгрегації Святої Трійці та київськими митрополитами.

Владика Бізанцій помер 3 VII 1733 р., а вже 9 липня ігумени Мало-березнянського, Імстичівського, Краснобрідського і Зарічського василіянських монастирів вирішили, що їхнім головним – протоігуменом – надалі буде настоятель Мукачівського монастиря⁴³. Першим протоігуменом став о. Григорій Булко родом, як і Йосиф Годермарський, із містечка Годермарк (тепер частина громади Ігьяни у Пряшівському краї Словаччини) у тій частині Спішу, що у 1412–1772 рр. перебувала у складі Польського королівства. Отець Булко – відомий у свій час місіонер, а також рідний дядько та вихователь майбутнього крижевацького унійного єпископа Гавриїла Палковича (1751–1759). Цей протоігумен урядував новоствореною провінцією упродовж 1733–1742 рр., поєднуючи основну посаду з посадою спершу синкела мукачівського єпископа, а з 1740 р. – його марамороського вікарія⁴⁴.

⁴¹ П.В. Підручний, dz. cyt., s. 165–166.

⁴² ДАЗО, f. 64, op. 1, sp. 117; J. Basilovits, dz. cyt., ч. 2, s. 156–158; І. Дулишкович, dz. cyt., ч. III, s. 95–96; А.В. Пекар, *Нариси*, т. 3, s. 28, 100.

⁴³ ДАЗО, f. 64, op. 1, sp. 168, k. 1; Г. Кинах, *Акти трох монаших соборів*, „Записки ЧСВВ” 1924, т. 1, s. 576.

⁴⁴ *Історичні воспоминання о знаменитыхъ русинахъ. Григорій Булько, ієромонахъ Чина св. Василя В.*, „Сборникъ” 1866, 6, s. 24; А.В. Пекар, *Нариси*, т. 3, s. 165–166, 167.

Таким чином можемо підсумувати, що якщо не брати до уваги невдалі спроби об'єднати монастирі Перемиської єпархії у 1693 р. та Львівської єпархії у 1711 р.⁴⁵, а також невдалу спробу владики Партенія Петровича з 1663 р. об'єднати з'єдинене чернецтво своєї єпархії з італійськими василіянами, то василіяни Мукачівської єпархії у справі оформлення власної провінції св. Миколая випередили галицьких і волинських співбратів. Вони об'єдналися 9 VII 1733 р., а Руська, Польська чи Коронна конгрегація Покрови Матері Божої була створена щойно 26 VIII 1739 р. Як попередньо для литовської конгрегації Пресвятої Тройці, так і для провінції св. Миколая у Мукачівській єпархії та руської/польської/коронної конгрегації Покрови Матері Божої основою стали «Правила» митрополита Йосифа Велямина Рутського. Зв'язок східного руського монашества по обидва боки Карпат, що існував і до того, з об'єднанням василіян ще більше посилювався і впродовж століть слугував одним з факторів збереження єдності руської Церкви, незважаючи на мінливість політичних та адміністративних еклезіальних кордонів, які її то розділяли, то об'єднували. Започатковані митрополитом Йосифом Велямином Рутським реформи задали алгоритм для розвитку Церкви і чернецтва на століття уперед.

**Reception of metropolitan bishop Joseph Velamin Rutskyj's reforms
in the Eparchy of Mukachevo: from accepting of Church's unity idea
to creation of Basilian province**

Summary

Reforms of metropolitan bishop of Kiev Joseph Velamin Rutskyj in 17th century was crucial for the Basilian Order. The head of the Kiev Metropoly urged allying monasteries in to a strict congregation, because he appreciated monkhood as a heart of the Church. This conception of reforms was fast brought in to the Mukachevo eparchy. Local bishop Petronii and his successor Ivan Hryhorovych spent many 23 years in expulsion in the Kiev Metropoly. After comeback, they and their heir bishop Vasyl Tarasovych ruled the eparchy in 1623–1651. The idea of Church's unity was strengthened then. Ensuing bishop Partenii Petrovych already used initials «Ordinis S. Basilii M.» in accordance with tradition of the Kiev Metropoly. He tried to unite monasteries like metropolitan Rutskyj had done it. Ambitions for reforming the monkhood in these terrains were stimulated by permanent contact with Basilians in the Polish-Lithuanian Commonwealth. Basilians in Mukachevo eparchy passed period of altercations with local bishops who pretended to stay their general priors. They repeated the way of their brothers in the Kiev Metropoly where metropolitan bishops pretended to rule Basilian congregation of the Holy Trinity. Finally, Basilians in the Mukachevo eparchy created a monastic province in 1733.

Keywords: Basilian Order of st. Josafath, Eparchy of Mukachevo.

⁴⁵ П.В. Підручний, *dz. cyt.*, s.169–170.

ZAKON BAZYLIAŃSKI

na tle mozaiki wyznaniowej i kulturowej
Rzeczypospolitej i krajów ościennych

Redakcja:

ks. Stanisław Nabywaniec

ks. Sławomir Zabraniak

Beata Lorens

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
RZESZÓW 2018**